

Muqeddes Kitab

Tonushturulushi

«Yéngi Ehde»

© Muqeddes Kitab 2012
CC BY-SA 4.0
www.mukeddeskalam.com
«Uyghurche Kalam Terjimisi»

Injil

Tonushturulushi

(«Yéngi Ehde»)

Birinchi kirish söz

(1) Omumiy bayan

Mana Xudaning toluq muddia-meqsetlirini toluq ayan qilidighan, muqeddes yazmilarning ichidiki «Injil» oqurmenlarning aldidä turuptu. Tewratta bolsa (Zeburnimu öz ichige alidu) Xudaning alemni yaritish ishliri hemde Uning insanlarcha bolghan qismen meqsetliri ayan qilinghan wehiy biz üçün xatirilengen: «[\(Bizning\) Öz obraz-süritimizde, Bizge oxshash qilip insanni yaritayli!](#)» («Yar.» 26:1)

Bu yerde tilgha élinghan «**obraz-süret**» we «**oxshash qilish**» bolsa jismaniy oxshashliqni emes, belki birxil rohiy oxshashliqni hem ichki dunyadiki oxshashliqni körsitidu. Shunga, Xudaning insangha bolghan meqsiti del «insan Méning xaraktérim we tebiitimde bolsun» dégendin ibaret bolup, uning mundaq ikki ulugh teripi bar: —

(1) Insan pütkül alemge Xudaning shan-sheripini eks ettüreleydighan bolushi.

(2) Buningdinmu ulughi, insan Xudaning hemrahliqidin huzurlinip, Uning ichki sirlirini we oyilirini chüshinishke nésip bolush.

Shunga, shundaq éytishqa boliduki, Xudaning insanni yaritishtiki meqsiti Öz könglidiki ishlarni chüshinidighan bir hemrahni barliqqa keltürüş üçün idi.

Xudaning eslide Adem'atimizda bolghan bu obrazi gunah tüpeylidin xunüklship buzulup ketken hem insanning Xuda bilen bolghan alaqisimu üzülgén. Shundaq bolsimu, hetta gunahkar insandimu «Xudaning obrazi» bezi waqıtlarda yenila özini ayan qilidu; bir-birimizge méhribanliq körsetsek,

tebiatning körkemlikidin huzurlansaq yoki özimiz birer nadir eser ijad qilsaqmu Xudaning tebiiti qaytidin ghil-pal ayan bolidu.

Tewratta gunahning pajieliq aqiwiiti hem Xudaning «insanni Sheytanning we gunahning ilkidin qutquzimen» deydighan ajayib wediliri xatirilengen. Xudaning bu pilani Ibrahimni chaqirghinida ayan qilinishqa bashlaydu. Xuda uni chaqirghanda, yeni Ibrahim xuddi kichik balidek deldengshigen halda étiqadning birinchi qedimini basqanda, Xuda uninggha **«Sen arqiliq yer yüzidiki barliq aile-qebililerge bext-beriket ata qilinidu!»** dep wede qilghan («Yar.» 12:3). Kéyin, bu wede Ibrahimning ewladliri bolghan elge, yeni Yehudiy xelqige qaldurulghan.

Xuda **«Ular arqiliq yer yüzidiki barliq aile-qebililerge bext ata qilinidu»** dep wede qilghan; undaqtta U Yehudiy xelqi arqiliq biz (**«yer yüzidiki aile-qebililer»**)ge «bext yetküzidighan» qandaq ishlarni qildi? Bu soalgha jawab tépish üçün, biz Yehudiy xelqining tarixigha nezer salidighan bolsaq mundaq xulasige kéleleymiz: —

(1) Xuda Yehudiy xelqige Özining mutleq heqqaniyliqini we pak-muqeddeslikini ayan qilghan bolup, bular Xuda ulargha tapilighan barliq qanun-belgilimilerde mujessemleshken. Bashqa ellermu bu qanunlar arqiliq Xudaning tebiiti toghrisida azraq bolsimu chüshenchige ige bolalighan.

(2) Yehudiy xelqi Musa peyghember arqiliq chüshürülgen bu pütkül qanun-tüzümlerge emel qilishqa tiriship-tirmiship intilishliri dawamida özlirining gunahkar tebiitining asaritige esir bolup qalghanliqini bilip yetken.

(3) Bundaq qattiq sawaqni bilgendin kéyin, Israilda öz gunahliq tebiitini obdan bilgen, Xudagha sadiq bolghan bir «qaldisi» peyda bolghan. Shuning bilen ular özlirining heqiqeten bir «Qutquzghuchi»gha bolghan qet'iy mohtajliqini tonup yetken; «Qutquzghuchi» dunyagha kelgende ular uni qobul qilishqa teyyar bolghan.

(Xudaning «qaldisi»din bashqilar bolsa özining qayta-qayta ötküzgen sewenliklirige közini yumup, özlirini bashqa eller bilen sélishturup: «Herhalda, biz bu «butperes kapirlar»din yaxshimiz» déyishken. Biraq Xuda ularning qelbige qarap ularni emeliyette kapirlardin better dep bilgen).

(4) Nurghun peyghemberlerning hayati we sözliri xatirilengen Tewrat-Zeburda, herqaysi dewrlerde yashighan köpligen peyghemberlerning bayanliri arqiliq Xuda kelgüside bir Qutquzghuchini, yeni Mesihni

ewetidighanliqini körsetken. Mesih kelgende U: (1) Öz azab-oqubetliri bilen Sheytanni meghlup qilidu; (2) awwal Israilgha, andin barliq bashqa ellerge gunahlarning kechürümini élip kélidu; (3) nijat, yeni yéngi (menggülük) hayatni élip kélidu; bashqiche éytqanda U Xudaning insanalarga nisbeten eslidiki meqsiti, yeni «**Insan obrazimiz we süritimiz bolsun**» dégen meqsitini axirida emelge ashuridu («Yar.» 1:26).

(5) Axirida, Israil xelqi arqiliq Qutquzghuchi-Mesih pak qiz Meryemdin tughulup dunyagha keldi. U del «**barliq ellerge ata qilinghan bext**»tur.

Eyni waqittiki «Xudaning qaldisi»dikiler bolsa Mesihning kélishi bésharet qilinghan bu wedilerge chin qelbidin ishengen, shundaqla u wedilerni kényinki dewrlar üçün saqlash wasitichisi bolghan. Ular xuddi éghir késelge griptar bolup, özlirini yaxshi bir téwipqa tapshurushqa teyyar turghan bir xelqke oxshaytti. Eysa kelgende, U Özining del shu téwip ikenlikini élan qildi: «**Saghlam ademler emes, belki késel ademlerla téwipqa mohtajdur**» («Mat.» 12:9).

Injil bolsa del: «Aldin éytilghan téwip, yeni Qutquzghuchi keldi!», «Uning ismi Eysadur!» dégen xewerdin ibarettur. «Injil» esli grék tilidin qobul qilinghan erebche söz bolup, menisi «xush xewer!» dégenlik bolidu. «Injil» toqquz muellip teripidin yézilghan, yigirme yette qisimdin terkiib tapqan toplamdur.

Bu qisimlar töwendikidek: —

(a) «Matta», «Markus», «Luqa» «Yuhanna» — bu deslepki töt qismi (bezide «töt bayan» depmu atilidu) Mesihning yer yüzide turghan chaghliridiki, shundaqla ölümidin ilgiriki we ölümidin tirilgendin kényinki qiriq kün ichidiki paaliyetliri we sözlirining xatiriliri yaki bayanliridur.

(e) «Rosullarning Paaliyetliri» — bu kitab Muqeddes Roh Mesihning jamaitige chüshkendin kényin, jamaetning deslepki ibaditi, paaliyetliri we «xush xewer»ni jakarlash xatirisidur.

(b) «Mektuplar» — bular Mesihning rosulliridin alteylen (Pawlus, Pétrus, Yuhanna, Yaqup, Yehuda we namelum yene bir rosul) teripidin yézilghan. Rosullarning mektuplardiki meqsetliri bolsa birinchidin Mesihning jamaitige uning birnechche yéngi wehiylirini yetküzüş we ikkinchidin, Mesihning jamaitige yolyoruq béríp, ilham, righbet we teselli bérishtin ibaret idi.

Mektuplarning köp qismi melum bir jamaetke yézilghini bilen, ular barliq jamaetlerge, barliq étiqadchilargha nisbeten oxshash nopuzluq we ehmiyetliktur.

(p) «Wehiy» bolsa pütkül Muqeddes Kitabning eng axirqi bésharitudur; uningda ayan qilinghan ishlar axirqi zamandiki weqeler we «yéngi asman, yéngi zémin»din ibarettur. Reb Eysa Mesih bu «Wehiy»ni Uning jamaitige yetküzüsh üçün öz xizmetkari bolghan rosul Yuhannagha biwasite tapshurghan.

(2) Eysaning yer yüzidiki hayati xatirilengen «töt bayan»gha kirish söz

Oqurmenler «Matta», «Markus», «Luqa» we «Yuhanna» dégen «töt bayan»da oxshash weqelerning xatirilengenlikini, uning üstige bularning xatiriliri bezide bir-birige oxshap kétédighanliqini bayqaydu. Zadi néme üçün mushu töt kitabtiki tarixlarni ayrim-ayrim bayan qilishning zörüriyiti tughulidu?

Xuda Musa peyghember arqiliq qanuniy hökümler yaki qararlar toghruluq muhim bir prinsipni békitken. Yeni: — «**Hemme ish ikki-üch guwahchining guwahliqi bilen yürgüzülsun**» («Qan.» 19:15). Mesilen, melum bir jinayet sadir qilinsa, birla guwahchining ispati bilen (eger özi iqrar qilmisa) jinayetchining gunahini békitkili bolmaydu. Biraq ikki guwahchi bolsa kupaye bolidu; üç guwahchi bolsa téximu guman qalmaydu. Halbuki, Xuda peyghemberliri arqiliq Eysaning del wede qilghan Mesih ikenlikini, shundaqla buning intayin muhimliqini bizge toluq ispatlash üçün, Uning emelliri we sözlirini xatiriligen üç guwahchining bayanini emes, belki töt guwahchining bayanini qaldurghan. Mana bu Xudagha nisbeten Mesihning hayatining tolimu qimmetlik ikenlikini ispatlaydu! Bu, bizgimu oxshashla muhim, elwette.

Ushbu «töt bayanchi»ning guwahlirini diqqet bilen közitidighan bolsaq, bezi zerriche perqlerni bayqishimiz mumkin. Emma ularning bayanliridiki mundaq kichik perqlerning peyda bolushi heqiqeten neq meydanda körgüchilerning tilini bir qiliwalmighanliqini ispatlap béreleydu. Oxshash bir ishta bir guwahchi özige chongqur tesir qilghan terepni bayan qilsa,

yene bir guwahchi bashqiche közqarash bilen teswirleydu. Emeliyette «töt bayan»ni birleshtürsek Mesihning hayatidiki «stéréoluq» bir resimni körgili bolidu. Bayanlarning qarimaqqa bir-birige perqliq bolghan tepsilatleri axiri béríp ularning heqiqetlikini testiqalaydu, hetta bezi waqitlarda weqede yoshurunghan qimmetlik bir sirnimu ashkarilaydu.

Emeliyette Mesihning terjimihalini ayan qilidighan bayan-guwahliqtin tötü emes, belki beshi bar déyishke bolidu. Beshinchisi bolsa Mesihni yer yüzide turghan waqtida körüp baqmighan rosul Pawlusning guwahliqidur; u köp yerlerde xatiriligendek, Mesih tirilip ershke kötürülgendin kéyin, Mesih uninggha ayan bolup hayatidiki köp ishlar we nijatliq xizmitini tepsiliy ayan qilghan (mesilen, «Gal.» 1:11-12, 2:1-9, «1Kor.» 11:23-26 we «Rimliqlargha» toluq qismini körüng). Pawlusning bu barliq guwahlirining «töt bayan»da yetküzülgén wehiylerdin qilche perqi yoq.

Tewratning «Ezakiyal» qismida, Ezakiyal peyghember özining Xudaning huzurida bolup turidighan, kérub dep atalghan intayin wehimilik we qudretlik töt mexluqni körgenlikini xatirileydu. Ular toxtawsiz uyan-buyan chaqmaqtek uchup, Xudaning chiqarghan hökümlirini u békitten jaygha yetküzüp beja keltüretti. Mesilen, «Ez.» 1:4-14ni körüng.

Kérublarning qiziq yéri shuki, ularning herbirsida töt xil chiray bar idi. Bular tertip boyiche (1:10) insanning, shirning, buqining we bürkütning chirayi idi. Miladiye ikkinchi esirdin tartip mesihiy alimlar bu töt chiraydin «töt bayan»da ayrim-ayrim alahide tekitlengen Mesih Eysaning töt teripini körgili bolidu dep qarap kelmekte. Bu töt chiray «töt bayan»diki mezmunlarni ixchamlashqa tolimu bap kélidu: —

(1) Insanning chirayi — «Luqa»da Eysaning heqiqiy insan ikenliki tekitlinidu; uning tughulushi, bowaq waqti, yashliq waqti, ichki héssiyatliri, dua qilishliri, bolupmu insan süpitide ershtiki atisigha pütünley tayanghanliqi tekitlinidu.

(2) Shirning chirayi — shir «haywanlarning padishahi» («Pend.» 30:30) bolup, Eysaning «Matta»da süretlinishidur. Matta Mesihni «Israilning padishahi», «Yehudaning shiri» («Weh.» 5:5) süpitide bayan qilidu we peyghemberlarning bésharetlirining Uningda toluq emelge ashurughanliqini, Uning padishahliqining bashqa herqandaq padishahliqqa oxshimaydighanliqini alahide tekitleydu.

«Injil»

(3) Buqining chirayi — buqa ailide ishleydighan haywan bolup, Eysaning insaniyet üçün kichik péilliq bilen qilghan xizmitini süretleydu. Mesihning bu xizmiti «Markus»ning bayanida alahide tekitlinidu (mesilen, 10:45ni körüng). Markus eng yaxshi köridighan sözlerning biri «derhal» yaki «tosattin» dégen söz bolup, bu söz bezide «Perwerdigarning quli»ning insanlarning jiddiy hajetlirige bolghan inkasini, bezide Xudaning Öz qulidin söyüngenlikini, shundaqla Eysaning Öz hayatining ishlini tepsiliy orunlashturghanliqini teswirlesh üçün ishilitidu.

(4) Bürkütning chirayi — bürküt bashqa hemme uchar-qanatlarğa qarighanda eng égiz perwaz qilidighan qushtur. Bürkütning chirayi — «Yuhanna»da Eysaning Xudaning tebiitide bolghanliqi tekitlinip süpetlinidu. Mesilen, **«Yuqiridin chüshküchi hemmidin üstün turidu»** (3:13).

Töwende biz bu töt bayanning alahidiliklerini tepsiliy körüp baqayli: —

«Matta»

Matta eslide Rim impériyesi üçün ishligen bajgir idi (9:9). Undaq ademler köpchilikning, bolupmu diniy erbablarning nepritige uchraytti (buning néme üçünlikini perez qilish tes emes). Lékin Matta guwahliq berginidek, Mesih özidek erzimes hésablanghan adamlarni qutquzush üçün kelgenidi (9:9-13).

Matta (bezide «Lawiy» dep atalghan) birinchidin bayanini Yehudiy xelqi üçün, yeni ularğa Tewrattiki peyghemberlarning nurghun bésharetliridin Eysaning Mesih ikenlikini ispatlash üçün yazghan. U Eysaning on ikki rosulining biri bolup, u özi xatiriligen barliq weqelerni asasen öz közi bilen körgenlikini éytidu. U Yehudiy bolush süpiti bilen Tewrattiki bésharetlerge nisbeten chongqur chüshenchige igidur.

Ikkinchidin, u gerche bu bayanni Yehudiylar üçün yazghan bolsimu, Mesihning «yat eller»ni qutquzush üçünmu kelgenlikini alahide körsitidu. Mesilen, «Mat.» 1:3-5 (Eysaning nesebnamisi ichide bolghan yat eldin bolghan ayallar toghrisidiki xatire), 2:1-12 (Mesih tugulghanda yat ellik «danishmenler»ning Uninggha sejde qilghili kélishi) 4:12-16 (Mesihning «yat ellerning makani» Galiliyede bolghan xizmiti), 8:5-13 (Mesihning yüzbéshining qulini saqaytishi), 12:21 («yat eller»ning kelgüside Mesihge ümid baghlishi), 12:38-42 (Tewrat dewridiki «yat eller»din bolghan étiqadchilarning imanining

teriplinishi), 15:21-28 (Mesihning yat ellik bir ayalning qizidin jinni qoghlivétishi), 21:33-41 (Xudaning padishahliqni «bashaqa bir elge» tapshuridighanliqini körsitidighan «üzümzarliq heqqide temsil»), 22:1-14 (méhmanlarning «chet yollar»din élip kélinishini körsitidighan «toy ziyapiti» dégen temsil), 24:14 (padishahliqning xush xewirining barliq ellerge yetküzülishi), 27:45 (Rimliq yüzbéshining Eysaning Mesih ikenlikini tonushi), 28:19 (Mesihning barliq ellerge xush xewerni jakarlanglar dégen emri) qatarliq ayetlerni körüng.

«Markus»

Markus on ikki rosulning qatarida bolmighini bilen shübhisizki Eysaning muxlisi idi («Mar.» 14:51-52de Markus özini körsitip yazghan bolushi mumkin). Beziler uni Barnabasning jiyeni dep qaraydu («Kol.» 4:10). Biraq yene shundaq mumkinchiliki barki, u Mesih jamaetliri arisida saqlinip kelgen tarixiy matériyallargha asaslanganda, u rosul Pétrus bilen munasiwiti yéqin bashqa bir Markus idi («1Pét.» 5:13ni körüng). Markusning bayanlirida Pétrusning öz közi bilen körgenliri hem Pétrus bilen zich munasiwetlik nurghun ishlar xatirilengen.

Markusning bayani bu «töt bayan»ning ichide eng awwal yézilghan bolushi mumkin (u miladiye 58-63 yillar ariliqida yézilghan). Bayanlardin shuni bilish qiyin emeski, u bayanni yat eller, bolupmu rimliqlarning dunyasi üçün yazidu. Mesilen, u köp yerlerde Yehudiylarning örp-adetliri we en'enilirini chüshendüridu (mesilen, 7:3-4). Bundaq chüshendürüshler peqet yat ellerdin bolghan muxlislarghila kérek idi.

Halbuki, köp yerlerdimu Markus awwal héchqandaq chüshenche bermeyla yéngi ehwallar yaki shexslerni tilgha alidu (mesilen, 1:2-8de Chömüldürgüchi Yehya tuyuqsiz tonushturulidu). Roshenki, u oqurmenlarning köpinchisining mushu ishlar yaki shexslerdin alliqachan xewiri bar, dep qarighanidi. Démek, u bu bayanni birinchi esirde yashawatqan, Mesihning hayati we emelliridin alliqachan azdur-köptur xewer tapqan muxlislar üçün yazghanidi. Shunga roshenki, u bayanini asastliq étiqadsiz ademler üçün emes, belki étiqad qilghanlar üçün yazghanidi. Éhtimal, bu terjimihal ularning Mesihning emellirini köprek biliwalayli dégen teleplirige bolghan jawabi bolushi mumkin.

«Injil»

Markus bu bayanida bizni Eysaning héchqandaq nesebnamisi bilan teminlimeydu (bu jehette u Matta we Luqagha oxshimaydu). Sewebi, Markus Eysaning «Xudaning Quli» ikenlikinila tekitlimekchi bolidu. «Qul» süpitide bolghan melum bir kishi toghrisida söz qilish kérek bolsa, uning «kélip chiqishi» yaki nesebnamisi muhim emes; uning munewwer ikenliki yaki emeslikige peqet uning xizmiti arqiliq baha bérilidu.

Markus Eysaning «Perwerdigarning quli» ikenlikini, yeni «Yesh.» 42:1-4, 43:10, 44:1-8, 49:1-12, 52:13-53:12 qatarliq ayetlerde déyilgenlerni tekitleydighan bayanchi bolup, bizge Eysaning emel-heriketliri toghruluq köprek xewer béridu. Markusning bayanidiki halqiliq heqiqet 10:45de xatirilengen Mesihning sözidur. Uningda mundaq déyilidu: **«Chünki Insan’oghlumu derweqe shu yolda köpchilik xizmitimde bolsun démey, belki köpchilikning xizmitide bolay we jénimni pida qilish bedilige nurghun adamlarni hörlükke chiqiray dep keldi».**

Uningdin bashqa, yuqirida éytqinimizdek, «derhal» dégen bu söz u yaxshi körüp ishlitidighan sözlerdin biri idi. Bu söz bir tereptin Mesihning insanlarning jiddiy mohtajlirigha téz inkas qayturidighanliqini tekitlese, yene bir tereptin Xudaning Mesihning hayatidiki weqelerni möjizilik halda tepsiliy orunlashturghanliqini tekitleydu. Bu bayanda Xuda hemmimizge **«Bu Méning söyümlük Oghlum, Men Uningdin toluq xursenmen!»** (1:11) dep guwahliq béridu.

«Luqa»

Luqa toghruluq yuqirida azraq toxtilip öttuq. Uning bashqa bayanchilargha oxshimaydighan ikki teripi bar. Birinchidin Luqa Mesihning emellirige öz közi bilen guwahchi emes; ikkinchidin, Mesih yer yüzide xizmet qilghan waqtida u téxi Uning muxlisi bolmighanidi. U téwip bolup, Yehudiy millitidin emes, belki namelum bir millettin idi. Rosul Pawlus Troas shehirige kelgende, u rosul Pawlustin Mesihning xewirini anglap étiqad qilghan bolushi mumkin. «Ros.» 16:6-13ni körüng. Bu ayetlerde «ular» dégen söz «biz» dégen sözge aylinidu — démek, Luqa shu chaghda Pawlusning «rosulluq etriti»ning bir ezasi bolup qalghan (Luqa yene «Rosullarning Paaliyetliri»ning muellipidur).

Shundaq iken, Luqa öz bayanlirini qandaq yazghan bolushi mumkin? U rosul Pawlusqa daim déğüdek hemrah we yaremchi bolup uning bilen köp yerlardiki jamaetlerni yoqlighan, shundaqla bu jamaetlerde Mesihning deslepki chaghdiki muxlisi bolghan, yaki öz közi bilen Uning möjizilirini körgen, öz quliqi bilen telimini anglighan nurghun qérindashlar bilen tonushushqa muyesser bolghan bolushi mumkin («Kol.» 4:14, «2Tim.» 4:11, «Filé.» 1:24). Uning bayani uning nurghunlighan ene shundaq kishilerni ziyaret qilghanliqining netijisidir. U bizge shuni tekitlep körsitiduki, uning bayanidiki barliq melumat-xewerler uning Mesihge shexsen guwahchi bolghanlardin sürüştürüp bilgen xewiridin ibarettur (1:1-4). Bu töt ayettiki «edebiy uslub»tin shunimu köreleymizki, u intayin uqumushluq we aliy melumatliq adem idi. Lékin uning mundaq «edebiy uslub»i peqet bu töt ayettıla körüldü. Bayanidiki bashqa ayetlerge qarighanda, ular hemme ademge chüshinishlik bolsun dep addiy grék tilida yézilghan. U esli bayanini «Téofilus» (1:3 — menisi, «Xudani söygüchi») dégen mötiwer bir kishige béghishlighan. Téofilus belkim Luqagha iqtisad jehettin köprek seper qilip Mesihge guwahchi bolghanlar bilen körüshüsh imkaniyitini yaritip bergen, shuningdek bayanni yézishqa waqit we sharaatlarni teminligen puldar bir étiqadchi bolushi mumkin. Eger shundaq bolidighan bolsa, bizmu uningdin minnetdar bolushimizgha toghra kélidu!

Yene shundaq mumkinchilikmu barki, eyni waqitta Téofilus Rim jemiiyitide yuqiri tebiqidiki adwokat bolup, Pawlusning soraq ishlirigha teyyarliq qiliwatqan bolushi mumkin. Shundaq bolghanda, Luqaning Eysaning terjimihali bolghan «Luqa»ni we «Rosullarning Paaliyetliri»ni yézishtiki meqsiti Téofilusqa Pawlusni («Rosullarning Paaliyetliri» 28-babni körüng), shundaqla u jakarlighan étiqadni Rim impératori Qeyser aldida aqlash ispati bilen toluqraq teminleshtin ibaret bolushi mumkin, dep qiyas qilishqa bolidu. Luqaning ikki esiride bu mumkinchilikni körsitidighan qiziqarliq ispatlarning puraqliri bar (shuningdek Téofilus bu eserlerni yézish imkaniyitini yaritishqa iqtisadiy yarem bergen bolushimu mumkin).

Omumen éytqanda, tarixshunaslar (meyli étiqadchi yaki étiqadchi emesler bolsun) Luqani «birinchi derijilik tarixchi», birinchi esirdiki Pelestindiki we Rim impériyesidiki ishlargha «eng ishenchlik guwahchi», dep qaraydu. Mesilen, rosul Pawlus seper qilghan melum bir yerni teswirliginide, Luqa

«Injil»

herdaim shu yerdiki mertiwilerge xas bolghan alahide atalghularni ishlitidu. Roshenki, u héchqandaq mubalighileshtürmey yaki perdazlimayla her ishni öz eyni boyiche teswirleydu.

Oqurmenler yene belkim shuni bayqayduki, Luqa téwip salahiyitide bolghachqa, Eysa saqaytqan kishilerning késellik ehwallirigha qiziqip, shularni toptoghra bayan qilidu. U yene Mesihning qiz-ayallargha nisbeten, ularning hemmisini öz qimmiti bar bolghan shexsler dep qaraydighan méhribanlarche muamilisige intayin qiziqidu (4:26, 7:37-50, 8:43-48, 10:38-42, 13:11-16). Biz Luqaning bayanidin shuni éniq körüwalalaymizki, u Eysaning anisi Meryem bilen sheksen paranglashqan, chünki u bizge Mesihning tughulushi toghruluq köp tepsilatlarini we bezi waqitlarda Meryemning ichki héssiyatlarini xatirileydu (2:51).

U bayanlirining béshida **«hemme ishni tertip boyiche bayan qilghanmen»** dep yazidu. U shundaq estayidil tarixchi bolghachqa, biz uning bu bayanlirining Mesihning yer yüzidiki emel-heriketlarini toptoghra «tarixiy tertip» boyiche retlep chiqqanliqigha ishinimiz. Bashqa bayanlar bolsa belkim undaq qattiq «tarixiy tertip»te yézilmighan bolushi mumkin. Lékin herbir bayanda özining tekitligen terepliri bar; mesilen, Markus melum bir heqiqetni roshenleshtürüş üçün bezi weqelerni tarix tertipige qarimay yighinchaqlap teswirleydu.

«Yuhanna»

Yuhannaning bayanidiki birinchi ayetni oqughanda, uning yézish nuqtinezirining bashqa bayanchilarningki bilen pütünley oxshimaydighanliqini bilip yétimiz. Markus bayanini chümüldürgüchi Yehyaning «tarix sehnisige tuyuqsiz chiqish»i bilen bashlaydu («Mar.» 1:1-18). Matta bayanini Ibrahimning we Dawutning Eysaning ejdadliri ikenlik bilen bashlaydu («Mat.» 1:1-17). Luqa bayanini Eysaning heqiqiy insan ikenlikini tekitlep, Eysaning nesepnamisini Adem'atimiz bilen bashlaydu («Luqa» 3:23-38). Yuhanna bolsa bayanini bular bilen emes, belki «deslipide» yeni «hemmidin burun» bolghan ishlar bilen bashlaydu: — **«Hemmidin burun «Kalam»** (söz) **mewjut idi. U Xuda bilen bille idi hem Özi Xuda idi**» («Yuh.» 1:1). Roshenki, u öz bayanini yézishta, oqurmenler alliqachan Matta, Markus yaki Luqaning bayanlirini hetta bashqilarningkini oqup yéterlik chüshenchige

ige boldi dep oylighan. Shuning uchün Yuhanna ushbu bayanda u Mesihning toluqraq bir terjimihalini yézishni meqset qilmighan; u belki özi bizge uqturghandek, Mesihning birnechche alahide süpetlirini ayan qilidighan, özi zor ehmiyetke ige dep qarighan melum weqeler («**alamet belgiler**» «**möjizilik alametler**» yaki «**karamet belgiler**»)ni we wez-telimlerni talliwélip, ularni biz üçün xatirileydu. Töwende biz uning bayanining axiridin élinghan bir jümlini körüp baqayli. Uningda mundaq déyilidu: — «**Eysa muxlislirining aldida bu kitabta xatirilenmigen bashqa nurghun möjizilik alametlernimu körsetti. Lékin mushular silerni Eysaning Mesih, shundaqla Xudaning Oghli ikenlikige ishensun hem bu arqiliq Uninggha étiqad qilip, Uning nami arqiliq hayatliqqa érishsun, dep yézildi**» (20:30-31). Shundaq déyishke boliduki, uning bayanini muqeddes yazmilar ichide asasen téxi étiqad qilmighanlar üçün yézilghan birdinbir qisimdur.

Shunga bu bayan uning Xuda aldida uzun istiqamet qilip, tolimu estayidilliq we éhtiyat bilen (shundaqla ishinimizki, Muqeddes Rohning körsetmisi bilenmu) Mesihning ichki dunyasi we telimining jewhirini ayan qilidighan weqeler we bayanlar toghruluq chongqur oylinip tallishining netijisidir.

2-babta, Mesih suni sharabqa aylandurghan möjizini yaritidu. Alte chong idish su bilen toldurulghan bolup, ichidiki su usulup méhmanlarga toshulghanda, sharabqa aylinidu. Sharab muqeddes yazmilarda mol, xushalliqqa tolghan hayatning simwoli qilinidu («Zeb.» 104:15: —

«**U (Xuda) ademning könglini xush qilidighan sharabni, Insan yüzini parqiritidighan mayni chiqiridu; Insanning yürikige nan bilen quwwet béridu**».

Yuhannaning bayanida, Mesih bilen uchrashqanliqi seweblik hayati pütünley özgergen alte shexs alahiten teswirlinidu. Köp Mesihiy alimlar Yuhannani «su sharabqa aylandurulghan alte idish»ni shu alte shexske oxshitidu, dep qaraydu. Derweqe shu alte shexsning «su»dek temsiz hayati Eysa bilen uchrishish bilen ésil temlik hayatqa aylangan.

U alte shexs bolsa: —

- (1) Perisiy Nikodémus (3:1-21)
- (2) Samariyelik ayal (4:4-42)
- (3) Beyt-Esradiki palech adem (5:1-16)
- (4) Zina üstide tutulghan ayal (8:1-11)

«Injil»

(5) Yérusalémdiki kor adem (9:1-41)

(6) Lazarus (ölümdin tirilgen) (11:1-57)

Yuhanna peqet Mesihning ulughluqi yaki emilining melum teripini alahide körsetken yette karametni («möjizilik alamet»ni) tallap xatirileydu: —

(1) Toy ziyapitide suni sharabqa aylandurush (2:1-11) (Mesih xushalliq keltürgüchidur)

(2) Hökümdarning oghlini saqaytish (4:46-54) (Mesih yiraq yerlarningmu igisidur)

(3) Beyt-Esدادiki palechni saqaytishi (5:1-16) (Mesih shipaning igisidur — palech 38 yil mangalmighan idi)

(4) Besh ming ademni toydurush (6:1-14) (Mesihning Özi biz üçün «Hayatliq Nan»dur).

(5) Muxlislar kémide olturghanda ularning yénigha su üstide méngip bérish (6:15-21) (Mesih alemning shey'ilirining igisidur)

(6) Yérusalémdiki kor ademni saqaytish (9:1-41) (Mesih «Dunyaning Nuri»dur)

(7) Lazarni ölümdin tirildürüş (11:1-57) (Mesih «Tirilish we Hayat»tur)

Bu möjizilarning hemmisining hayatimizgha nisbeten menggölül rohiy ehmiyiti bardur. Yuhannaning meqsiti bizni bu ishlar toghruluq oylandurush, elwette!

Bu möjizilarning hemmisige elwette eng chong möjizini qoshush kérek. U bolsimu:

(8) Mesihning tirilishi!

«Misirdin chiqish» 3:15-16de Perwerdigarning nami «Men Özümdürmen» dep ayan qilinidu. «Yuhanna»da Mesihning bu nam bilen Özini ayan qilishtiki yette muhim bayani xatirilengen: —

(1) «Men Hayatliq Nandurmen» (6:35)

(2) «Men Dunyaning Nuridurmen» (8:12, 9:5)

(3) «Men Ishikdurmen» (10:7, 9)

(4) «Men Yaxshi Baqquchidurmen» (10:11)

(5) «Men Tirilish we Hayatliqturmen» (11:25)

(6) «Men Yol, Heqiqet we Hayatliqturmen» (14:6)

(7) «Men Heqiqiy Üzüm Télidurmen» (15:1)

Yuqirida bayan qilinghan bu qisqa tonushturush sözi ichide yene shuni körsitish intayin muhimki, Yuhanna bizning Eysaning hem yüz pirsent insan hem yüz pirsent Xudaning tebiitide bolghanliqini chüshinishimizni xalaydu. Bu, Eysaning insan tebiitide bolghanliqini ayding qilib körsetken ayetlerdin (mesilen 1:14) hemde Uning charchap ketkenlikini, ussap ketkenlikini körsetken ayetlerdinmu körünüdu (4:6-7, 19:28).

Yuhanna bu bayanini qachan yazghan bolushi mumkin dégen mesilige kelsek, türlük tarixiy ispatlardin qarighanda, bu bayanini birinchi esirning axirida, u miladiye 90-95-yillar ariliqida yazghan bolushi mumkin. Démek, u bu weqeler yüz béríp texminen atmish yildin kéyin, yeni yashanghan chéghida yazghan. Shunga bezi étiqadsiz ademler mesxire qilip: «Shunche yashqa kirgen bu adem bu weqelerning hemmisini qandaq ésige keltüreleydu?» dep öz gumanlirini ipadilishidu. Terjimanlardin biri bir qétim seksen yashqa kirgen Yéngi Zilandiyaliq Proféssor Bléklökning «Yuhanna» toghruluq léksiye oqughanliqini, shundaqla del shu mesilini tilgha alghanliqini esleydu. U proféssor 80 yashqa kirgen bolup, ottura mektepning birinchi yilliqniki sawaqdashlirining isimlikini yoqlimidiki tertip boyiche hemmisini yadlap bergen andin: — «Men 80 yashqa kirgen bolsammu, shundaq ushshaq-chüshshek ishlarni ésimdin chiqarmighan yerde, rosul Yuhannaning öz hayatini mutleq özgertken, özini Xudaning padishahliqigha élip barghan mushundaq küchlük weqelerni éside tutushini ejeb linerlik ish hésablighili bolamdu? Uning üstige, Yuhanna özi biz üçün Mesihning **«Yardemchi, yeni Muqeddes Roh silerge hemmini ögitidu hem Méning éytqan hemme sözlirimni ésinglarga keltüridu»** dégen wedisini xatirileydu» — dédi.

Eyni tékistke yene söz qoshqan bolsaq biz bu sözlerni mushu rengde bérimiz.

